

МИША ЂУРКОВИЋ
Институт за европске студије
Београд

УДК 304:141.82 (173)
Оригиналан научни рад
Примљен: 12.08.2018
Одобен: 03.09.2018
Страна: 11-26

КОМУНИСТИЧКЕ ОСНОВЕ САВРЕМЕНОГ РАЗАРАЊА ПОРОДИЦЕ*

Сажетак: У овом раду аутор се бави историјом напада на институт породице. Анализирају се актери који већ два века циљано и систематски подривају традиционалну породицу, сматрајући да је она главна препрека за револуционисање савремених друштава. Посебна пажња се усмерава на комунистички допринос овом подухвату. Након навођења пионирских доприноса Француске буржоаске револуције, анализира се Енгелсов теоријски допринос и приказује револуционарна пракса Бољшевичке револуције, која је прекинута Стаљиновим мерама 1936. Она је делимично обновљена након његове смрти 1953, али је пуни процват доживела после 1990 када су ове идеје враћене кроз западно посредовање.

Кључне речи: породица, комунизам, Енгелс, Троцки, Колонтаи, Стаљин

Институт породице у Србији изложен је током периода такозване транзиције бруталним ударима који за циљ имају њено подривање, радикалну трансформацију и стварање друштва у коме више неће бити традиционалне породице. Ови удари су најочитији преко измене породичног законодавства, али долазе и из простора економске организације, социјалне политике, биоетике, популарне културе¹ итд.

Главни подстицаји за промену у том правцу долазе од западних актера који надзиру и усмеравају нашу традицију и припремају ово друштво за „европске интеграције“. Нажалост много људи не разуме да европске интеграције углавном подразумевају разарање традиционалних вредности и пре свега традиционалне породице. Да бисмо то објаснили и разумели морамо најпре да дамо бар скицу модерне историје напада на традиционалну породицу која је на крају у великом броју земаља дала резултате. Разумљиво, усмерићемо се на комунизам, феминизам, тоталитаризме, као и два најважнија глобална револуционарна догађаја (1789. и 1917), у којима су гле чуда, као центар имплемен-

* Рад је настао као део пројекта 179014 који подржава Министарство просвете, науке и технолошког развоја Србије.

¹ Види Ђурковић, (2016), Панов, Јањић- Комар, Шкулић, (2014).

тације нових политика одређене традиционалне породице које треба „реформисати”, односно разорити подстицањем развода, слободне љубави, еманципацијом жена, изједначавањем легалних и нелегалних кохабитација, односно статуса брачне и ванбрачне деце, увођењем жена на тржиште рада, променом пореске политике, афирмацијом абортуса итд. Због Стаљинове „контрареволуције“ и чињенице да је комунизам развијан у земљама са врло патријархалном културом, ове револуционарне мере су засунављене и умерене. Но у међувремену су оне експлодирале у западном свету, да би се после 1990, под окриљем европских интеграција и сваковрсних либерализација и модернизација, на велика врата вратиле у неограниченом виду.

*

Традиционална, класична, основна, природна, нуклеарна моногамна породица коју чине отац, мајка и њихова деца налази се у центру западне цивилизације (у ширем смислу) којој ми припадамо. Та цивилизација је током последња два миленијума обележена, дефинисана и утемељена хришћанском религијом, тако да је сасвим разумљиво што сви савремени борци против породице истовремено нападају и религију, односно покушавају да обе институције у пакету елиминише из наших друштава и уставно-правних система.

Постоји велики спор о томе да ли је овај модел породице природан. Карлсон, као и многи традиционалисти, посебно хришћански утемељени мислиоци, настоји да бране идеју о природности и универзалности оваквог модела породице као нужне основне супстанце друштва. Карлсон нпр. наводи и савремена археолошка и антрополошка истраживања (Артура Лавцоја нпр.) која настоје да покажу како је још у доба аустралопитекуса постојала основна породична форма моногамног типа. С друге стране, савремени деконструктивисти, на трагу Моргана Енгелса и Мидове настоје да нађу све могуће примере и доказе који ће показати како је наводно моногамна породица нешто што је новијег типа у укупној историји човечанства, односно да је у питању фаза у еволуцији породичног модела повезана са капиталистичким начином производње, која ће се у даљој еволуцији трансформисати у неке друге облике одношења. Енгелс је у свом кључном делу о овој тематици, *Пореклу породице, приватне својине и државе*, наводио силне примере из дела теренских антрополога, настојећи да покаже неприродност моногамне породице, односно постојање многих других могућих модела.²

Аутор овог дела није компетентан да се у ту расправу упушта. Ограничићемо се на простор који нам јесте познат и који баштинимо. Дакле бар што се тиче западне класичне и јудео-хришћанске цивилизације коју познајемо и коју баштинимо, јасно је да је са свим својим варијацијама, аберацијама, искушењима итд. моногамна породица последњих неколико хиљада година представљала основну ћелију друштва, државе и привреде.³ Чак и данас када

² Данас се то формулише у тврдњи да је традиционална породица тек један од могућих животних стилова.

³ Наравно, ту би се могло додати и образовање, социјално осигурање, војна обавеза и друге функције које су биле везане за породицу.

се против ње у великом броју „прогресивних” западних друштава води отворени рат, свим средствима, моногамна породица опстаје као избор највећег броја људи и највећег броја родитеља.

Дакле, да бисмо разумели динамику рата око породице, најпре треба укратко описати који је то модел и зашто је он важан за цивилизацију којој припадамо.

Данас је већ постало опште место у конзервативним круговима да се цитира познато Грамшијево објашњење неуспеха комунистичке револуције у Италији и на Западу. Као што је познато, он је у својим *Затворским свескама* указао на чињеницу да је комплетан западни свет натопљен по дубини са два миленијума хришћанства. Дакле да су све друштвене институције, појаве и пре свега општа културна и вредносна атмосфера тада били фундирани и обојени хришћанском религијом. Наравно, све се то огледало и преламало у породици. Традиционална, патријархална, вишедетна породица била је основ западних друштава и цивилизације. Била је то заједница мушкарца и жене намењена рађању и васпитавању деце, повезана вером, љубављу и међусобним поштовањем, укључена у ширу верску, друштвену, а касније и државну заједницу. У исто време породица је била и основна економска јединица, будући да се готово све до двадесетог века највећи део производне и привредне активности обављао под окриљем породичног домаћинства.

Западна традиција је укључивала поштовање породице као сфере приватности у коју држава не би смела да се меша. Мушкарац је представљао породицу у јавној сфери и био задужен за исхрану и обезбеђивање породице, док је жена била основа унутрашњег живота у кући, старала се за децу, исхрану и генерално организацију породичног живота у кући. Породични дом је дуго био и изразито функционално место у коме се не само живело, већ су и обављани бројни послови, од привређивања, преко образовања деце, до бриге о старима итд. Жена јесте била у финансијски и правно потчињеном положају, али је била доминантна у функцијама и улогама које је преузела. Овај систем је имао квалитет подстицања супружника да своје проблеме решавају сами и да развијају међусобне односе као посебан универзум, док је данас тенденција да се држава на сваки начин меша у породичне односе и да покушава да их диктира и уређује.

Чак и у време када је процес такозване женске еманципације увелико покренут и кад су жене добијале разна јавна и политичка права, овај традиционални модел је опстајао све док је фактички хришћански морал могао да се одржава и преноси као систем вредности кроз различите поре друштва. О томе сведоче нпр. јасан отпор народа у СССР-у (посебно на селу) према новим системима уведеним после Октобарске револуције, као и значајни повремени таласи обнове рађања по правилу уско повезани са обновом значаја религиозности у јавној сфери, као што је то било у Америци четрдесетих и педесетих година прошлог века.

Породица је, то посебно треба истаћи, била схватана и као основна економска ћелија друштва: институција која примарно фундира привредне односе

и привредну етику, од примогенитуре и задруге до приватних предузећа – као простор у коме се дете учи да управља средствима, да ради и помаже, планира, стиче свест о дужностима, управљању, солидарности, итд.

Током последња два и по века, овај модел је међутим постао предмет директних напада разних заинтересованих идеологија, покрета и актера. Стога су готово сви облици конзервативне и десне мисли током тог периода у центар својих интересовања и програма стављали очување традиционалне породице. Религија и институција породице (уз питања вредности, ауторитета и морала) у суштини представљају два основна предмета спора у модерном добу.

Хегел је 1820. године у својој књизи *Основне црте филозофије права* инсистирао на динамици модерног друштва у коме модернизација разбија традиционалне окове породичне заједнице и појединца баца у сферу грађанског друштва као атомизовану индивидуу која наново гради своје односе са другим појединцима.⁴ На страну његова идеја о томе како у синтези треба да дође до обнове обичајности као моралне заједнице вишег нивоа за читаво друштво, треба уочити да је он веровао како традиционална породица губи свој основни смисао и распада се под налетима модернизације. У његовој методолошкој тријади породицу превладава грађанско друштво као антитеза, да би се на вишем нивоу у синтези обичајности појавила држава као остварење обичајности. Но бар за наредних сто педесет година можемо емпиријски показати да се традиционална породица одржавала и одолевала. Штавише, управо породица је била третирана и као основна јединица грађанског друштва и државе, што су адекватно пратили и правни системи западних држава.

Узгред, треба приметити да су векови у којима је Европа владала светом исти они у којима је традиционална породица била основ брзог раста европске популације. Ово је аргумент који Карлсон с правом користи кад показује да је један од разлога америчке снаге у односу на Европу то што САД и даље имају значајан раст популације, пре свега захваљујући великом броју традиционалиста и хришћана. Управо деветнаести век, који је уследио након Хегеловог списка, обележен је огромним растом популације у Европи захваљујући породицама утемељеним у религији. Овај велики раст није по дефиницији довео до ратова – штавише, ради се о веку који је био изразито миран, без великих европских ратова. Но, раст популације омогућио је исељавање великог броја људи у Америку и Аустралију нпр, али и снагу европских држава које су у колонијалном положају држале остатак света. Религија је тада и даље имала улогу имплицитне вредносне и моралне основе свих сегмената живота.

Но, још у другој половини осамнаестог века појављују се гласови и чак организовани покрети јавног или тајног типа који систематски нападају и клеветају традиционални породични модел. Разумљиво, то су исти они покрети који нападају религију, монархију и идеолошки припремају Француску револуцију. То су све оне идеологије које ће папа Пије Девети осудити у познатој енциклици *Попис грешака* из 1864. године⁵.

⁴ Hegel, (1989), стр. 317-319. „У грађанском друштву свако је себи сврха, све друго му је ништа“.

⁵ Види The Syllabus of Errors, (1864)

Француска буржоаска револуција је први велики политички догађај у модерној историји у коме је брак планирано постављен у центар политике. Сузан Десан је у одличној књизи *Породица на суду у револуционарној Француској*⁶ са доста аргумената и података доказивала управо тезу да је политизација и реформа институције брака била један од кључних циљева револуционара. И заиста, у савременој литератури о развоју породичних односа и породичног права, овај период се изучава као почетак модерне реформе породице. Наиме, нове политичке снаге су по први пут практично промовисале и примениле читав низ иновација као што су развод без кривице, укидање примогенитуре у наслеђивању, односно увођење једнаке расподеле наследства између деце, заметке посебних права жена и родне равноправности, изједначавање статуса легитимне (деце рођене у законитом браку) и нелегитимне (ванбрачне) деце. У септембру 1792. донет је закон који је у исто време увео грађански брак и грађанско вођење брачне евиденције, затим легализовао разводе, снизио границу пунолетства и увео забрану родитељима да утичу на избор брачног партнера сопствене деце.⁷

У прва два поглавља књиге, ова ауторка доноси читав сплет радова и аргумената „различитих памфлетиста, моралиста, сатиричара, новинара, феминисткиња, петиционара, и чланова клубова...”, који су заједно стварали мрежу за промовисање реформисања брака, његове унутрашње динамике и његове улоге у целом друштвеном систему.⁸

Не случајно, реформа институције брака имаће кључно место и у другом „епохалном догађају” који ће затрести свет 1917, у Бољшевичкој револуцији. Но пре него што кажемо пар речи о томе, ваља најпре набројати основне изворе, идеологије и актере оспоравања традиционалне породице који су се углавном јасно оформили и поставили у периоду између ове две револуције.

Наведимо најпре разне облике комунистичке и анархистичке идеологије. Доследно изведено у њиховом нормативном идеалу друштва ради се о потпуно слободној љубави, дисконтинуираним тренутним везама и о пребацивању бриге и старатељства о деци на читаву заједницу. Наравно, у оквиру ових покрета постојале су бројне варијације, па тако код Прудона још увек има места за традиционалну породицу и повлашћени положај мушкарца. Но код Бакуњина је, на пример, растурање породице као буржоаског тиранског окова доведено до краја. Најважнији спис у овој традицији је Енгелсово *Порекло породице, приватне својине и државе* објављено 1884. године, који ћемо касније детаљно представити.

Следи затим леви либерализам и социјалдемократија. Ово су умереније варијанте леве традиције, али са врло сличним нормативним циљевима – подстицање изласка жена на тржиште рада, на специјализацију и стварање каријере, као и развој колективне државе благостања у којој се деца пребацују на одгој у државне институције, а традиционална породица лишава готово свих својих функција и деконструираше.

⁶ Види, Desan, (2004).

⁷ Исто, стр. 16.

⁸ Исто, стр. 17.

Трећа важна идеологија је феминистичка. Феминизам је током деветнаестог века углавном био везан за либералну традицију, захтевајући постепену еманципацију жена, њихово образовање и стицање одређених права. Но, током двадесетог века ова идеологија је попримила радикалне облике и сврстала се уз радикалне и комунистичке покрете, директно подривајући дистинкцију јавно/приватно. Савремени феминизам је изразито антипородична идеологија у којој се ова институција види искључиво као оков који спутава ослобођење и развој жена.

Хомосексуални покрети и *квир* идеологије су наредни противник. Ова традиција тражи изједначавање истополних заједница са класичном породицом, стицање свих породичних права за њих, укључујући и могућност усвајања деце и сурогат материнства као начина да стекну потомство. Но *квир* идеологија је одавно одустала од тражења права само за „различите”. Прокламовани циљ је универзализација таквих пракси, односно кретање ка друштву у коме ће сви грађани практиковати нестабилне, динамичне, флексибилне полне и родне идентитете. Традиционална породица, дефинисана као брак жене и мушкарца, разумљиво представља највећу препреку у реализацији таквих настојања.⁹

Интереси крупног капитала (банака и великих корпорација) често се поклапају са неким или свим од горњих група, па своје ресурсе (новац, медије, лобирање) углавном стављају у функцију промоције и реализације њихових идеја. У питању је настојање да се формира андрогина, заменљива особа, индивидуалац усредсређен на каријеру, неукорењен и невезан за породицу. Породица која је основа неке смирености и сигурности онемогућава доследно увођење свих грађана и радника у такозвано *стање шока* (Алвин Тофлер¹⁰).

Не треба међутим из вида испустити ни геополитичку димензију: одређене стране силе могу преко таквих идеја, идеологија и покрета да слабе конкурентске државе (корелација са падом наталитета, унутрашње хомогености, стабилности, уређености живота, итд). Натурање антипородичних идеологија у пракси води разарању читавог друштва: мањем броју бракова, већем броју развода, мањем броју деце, уношењу анархије у породичне односе, смањењу популације, што све води опадању укупне снаге и потенцијала државе у међународној сфери. Карлсон у књизи *Поцепане генерације* даје одличан пример, званичан документ САД, НССМ 200 из 1974. године, који је припремио Хенри Кисинџер. У њему је дефинисао да ће САД на све могуће начине подстицати заустављање раста популације, односно њен пад у тринаест земаља.¹¹

Сада ћемо укратко показати Енгелсове ставове о браку и породици, а затим анализирати занимљив развој породичних односа у Совјетском Савезу у периоду од револуције до Стаљиновог „конзервативног” обрта.

*

⁹ Детаљно о овим питањима у другом поглављу књиге *Тамни коридори моћи*. Ђурковић, (2013).

¹⁰ Tofler, (1975).

¹¹ Carlson, (2005), стр. 16, 17. Документ је декласификован 1980. и јавно доступан на страници https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pcaab500.pdf

Енгелс је *Порекло* објавио годину дана после Марксове смрти, тврдећи да је овај спис, настао као повећи есеј на рефлексије о Моргановом *Древном друштву*¹², заправо нека врста супституције за Марксов неодражени посао укључивања Моргана у систем материјалистичког излагања историје. У другом делу списа Енгелс се бави развојем идеје државе из разних облика генсова, док је први део списа разматрање порекла породице и њене еволуције.

Основни политичко-теоријски циљ који он има на уму, модерним речником бисмо могли да формулишемо као деконструкцију, или деструкцију идеје о универзалности моногамне породице.¹³ Аутор усваја Морганову теорију о еволуцији институције породице кроз разне периоде историјских формација људског друштва (дивљаштво, варварство, цивилизација). Његова основна намера у спису је да се покаже најшира палета разних облика мушко-женских односа који су теоријски могући и који претходе моногамној породици. Енгелс напада „филистре” који заступају тезу о универзалности и перенијалности традиционалне моногамске породице, и који знају још за полигамију и можда полиандрију. Но, каже он, проучавање праисторије показује нам најразличитије облике колективних бракова, где у исто време постоје и полигамија и полиандрија. Штавише, Енгелс износи тезу о прастану где су, наводно, владали неограничени полни односи у оквиру једног племена, и где су сви живели у колективном, односно групном браку (стр. 32). Уз то придлази аргумент који треба да оспори постојање доминације моногамије и у животињском свету.

Да би додатно ојачао тезу, Енгелс се позива на одређена антрополошка теренска истраживања из тог периода, на основу којих наводно у неким племенима и даље постоји дозвола полних односа између родитеља и деце. То је доказ да су у првобитном стању такви односи – као и сексуални односи између браће и сестара – били сасвим дозвољени и легитимни и да је њихово табуисање наводно резултат каснијег цивилизацијског регулисања. Овакви односи, тврди он, владали су до позног средњег варварства (стр. 38).

Енгелс такође настоји да дезавуише моногамни брак на сваки могући начин, посебно нападајући романтичарске и хришћанске идеје о браку као светој заједници испуњеној љубављу, одговорношћу, верношћу, пожртвовањем, узношењем жене на пиједестал итд. Он тврди да моногамна породица и њен настанак немају никакве везе са индивидуалном љубављу, да је она интересна заједница, те да је права индивидуална љубав могућа само код пролетера јер они немају својину.

Излажући наводне етапе у развоју брака, Енгелс тврди да је крај матријархата и прелазак на синдијазмичку породицу у којој се порекло везује за оца, историјски пораз женског рода (стр. 50). Ту се уведе класичне марксистичке тезе о патријархату као систему подјармљености жене, о моногамној породици

¹² Morgan, (1981).

¹³ Енгелс, (1978). У закључку списа исти поступак се спроводи на идеју државе. Држава није увек постојала, рођена је у одређено време за одређене потребе и опет ће нестати, када се буде по Марксовом пророчанству укинула. Види стр. 136.

у којој је жена робиња, власништво, водећа служавка, која је у нешто бољем положају него робиња итд. Наводе се Марксове речи да модерна породица у клици садржи и ропство и кметство. Супруга се назива куртизаном која се не купује на парче већ трајно (стр. 61). Њено вођење домаћинства и подизање деце, што хришћани сматрају највреднијим и најчаснијим улогама и функцијама, Енгелс назива ропством јер је наводно искључује из друштвене производње.

Штавише, однос мужа и жене у моногамној породици дефинише се као први класни однос у коме је мушкарац буржуј, а жена подјармљени пролетер (стр. 56, 62.) Стога је у марксизму било потпуно логично да се класни рат, који је подстицан унутар појединачних држава и нација, пренесе и на простор породице, то јест да се наводни породични пролетери подстакну на побуну и класни рат против својих буржоаских подјармљивача: мужева. Последица, наравно, као што смо научили у двадесетом веку, није измирење ових антитеза у некаквој хармоничној идили већ управо распадање и државе и породице тамо где је ова идеологија доследно примењивана.

Енгелс игнорише све јасне примере хармоничних односа у породици, и изричито тврди да по дефиницији уз моногамију иду и фигуре проституције, жениног љубавника и мужа рогање (стр. 58). Онда се делимично ограничава на католичке земље које то наводно универзално спроводе, док за германске земље тврди да због тврдокорног протестантизма и јаких појмова о части које су Немци донели у моногамију, тамо доминирају „брачне заједнице досаде, које називају породичном срећом” (стр. 60). Дакле и тамо где мора да призна како људи поштено живе у односима породичне среће, он мора да их изврће руглу називајући то досадом.

Следи затим изношење програма за породичну револуцију, односно ослобађање. Он укључује давање пуне правне равноправности женама, затим њихово избацивање из оквира породичног дома и породичне економије на тржиште рада¹⁴, и уклањање породице као друштвене привредне јединице. Овај програм укључује и залагање за слободније полне односе, за укидање приватне својине, изједначавање статуса легалне и нелегално рођене деце, и преузимање функција неговања и васпитавања деце од породице ка држави (стр. 63). Ту спада и укидање било какве превласти мужева као и неразрешивости брака. Енгелс отворено тврди да је развод благодет за обе стране као и за друштво (стр. 69), а потпуно погрешно предвиђа како ће овај развој помоћи и мужевима да стварно уђу у моногамију, пре него женама да уђу полиандрију. Ако се погледа чињеница да су појмови части, чедности и верности избачени из западних породично-правних система, да се невиност девојке пре брака

¹⁴ Ово је још један доказ како су радикалне левичарске идеологије најчешће биле у тесној спрези са интересима велике индустрије. Као што се данас водећи левичари залажу за увоз што већег броја радника из трећих земаља, тако су тадашњи радикали отворили простор за увођење нове армије радне снаге на тржиште рада, чиме су се директно обориле наднице радницима. А класични либерали попут Мила имали су велике недоумице и резерве поводом идеја да жене масовно изађу на тржиште рада, док су управо конзервативци попут Дизраелија доносили законе којима ограничавају рад деце и жена.

више не сматра врлином и да су промискуитет, свингерство и сличне праксе повратка сексуалном плурализму постали сасвим легитимизовани преко популарне културе, онда је јасно колико је Енгелс лоше предвидео последице свог програма.

Занимљиво је и Етинасово супротстављање хорде и породице које овај аутор уводи. Као облик организације колектива, хорда је подстицала разарање приснијих веза између супружника, како би се лојалност градила према њој. Ово је мотив свих тоталитаристичких система. Но, комунисти су осим подривања породице подривали и државу, што раде данашњи неотроцкисти и леви либерали. Дакле када се данас разарају односи лојалности и солидарности унутар породица, они се не преносе ни на хорду, ни на државу, ни на нацију. Наравно, ни на светску државу или глобално комунистичко друштво, јер то нити је могуће, нити људима било шта значи. Циљ је да се такви односи неке више моралности сасвим укину како би се човек свео на хедонисту и потрошача, лојалног једино према базичним потребама, сопственом комфору, уживању у материјалним задовољствима и омиљеним корпоративним брендovima.

Но 33 године после изласка овог списка, чији нормативни идеали данас умногоме одређују западну (анти)породичну политику, одиграла се Бољшевичка револуција у Русији. Лењин, Троцки и њихови сарадници озбиљно су схватили Енгелсова упутства и започели су програм радикалног разарања наслеђених породичних односа, заједно са укидањем религије и приватне својине. Већ у децембру 1917. Совјет народних комесара издао је уредбу којом је олакшано добијање развода. Но то је био само почетак увођења великог пакета мера, који је све до тридесетих година креирао потпуни хаос у новом совјетском друштву. У чланку *Комунизам и породица* из 1920. године Александра Колонтај поздравља масован излазак жена на рад у индустрију и каже да је сасвим природно да услед тога породичне везе почињу да слабе. Штавише: „Околности које су раније држале породицу на окупу више не постоје. Породица престаје да буде неопходна како својим члановима, тако и нацији као целини”.¹⁵

У овом марксистичком класику Колонтај објашњава женама да више немају право на било какву посебну осећајност према својој деци. Пролетерска жена мора да научи да нема разлике између моје и твоје деце, односно да сви морамо подједнако да бринемо за сву нашу децу, те да уместо једне породице данас треба да бринемо за велику пролетерску породицу целе Русије. Кључ овог програма је да рад у кући престаје да буде неопходан, јер ће држава преузети колективно, индустријско обављање свих тих функција, и да чување и васпитање деце такође мора да изађе из окриља породичног дома будући да ће држава то боље да ради.

У одличној књизи *Свакодневни стаљинизам*, Шила Фицпатрик је посебно поглавље посветила породичним проблемима у совјетској Русији у периоду

¹⁵ Коллонтај, (1920). Ова питорескна особа позната је по свом врло раскалашном сексуалном животу – Питим Сорокин је назива нимфоманком која је од своје болести и порока настојала да направи идеологију и да је универсализује као модел живота. Колонтајеву, ауторку манифеста о новој жени у комунизму, данас нашироко славе у западним феминистичким круговима.

између Револуције и Другог светског рата.¹⁶ Од великог значаја за разумевање ове проблематике је и посебно поглавље у троцкистичком класику *Издана револуција*¹⁷ које је Троцки посветио „термидору” у породици, омладини и култури. Показујући како Стаљин спроводи враћање конзервативних и традиционалних модела у породици, он јасно оживљава некадашње циљеве бољшевичког деловања на подручју породичних односа. У овом спису Троцки са радошћу и жаром описује „херојско доба” у коме су извршили „јуриш на стару породицу” (стр. 116). Он понавља тврдњу о жени као присилном раднику кога треба ослободити окова породичне привреде и послати на тржиште рада. Фицпатрикова показује да је десетак милиона жена тридесетих година одједном стигло у државни радни систем, што је изазвало непроцењиве друштвене последице и обиље патологије.

Колонтајева, Карл Радек и другови покренули су читав низ радикалних мера за укупну друштвену промену атмосфере, која се у принципу сводила на укидање пристojности, цивилизације, уздржаности, чедности и грађанског и традиционалног морала. Булгаков у својим дневницима из 1924. описује један од бројних маршева које организује покрет под именом Доле стид! (*Долой стыд!*). Воze се голи трамвајима усред бела дана нпр, јавно пропaгирајући слободну љубав и гола тела.

У чланку Манаева и Чалијана могу се видети бројне илустрације ове нове атмосфере, укључујући и слику фино попуњене нудистичке плаже отворене на обалама Москве одмах поред Цркве Христа Спаситеља, или плакате Комсомола на којима се објашњава да сваки комсомолац мора да задовољи своју сексуалну жељу, а свака комсомолка мора у томе да му помогне, иначе је малограђанка.¹⁸

Треба приметити да су крајем 1918. бољшевици декриминализовали и хомосексуализам тако да је он постао легалан у Руској и Украјинској совјетској републици али, занимљиво, не и у другим совјетским републикама од којих су неке током двадесетих доносиле законе против хомосексуалаца!? Све до 1933. хомосексуализам је остао легалан део сексуалности у ове две републике, да би у склопу укупне рестаурације традиционалне породице Стаљин у марту 1934. изменом Кривичног законика поново криминализовао хомосексуално понашање за мушкарце, уводећи затворску казну рада у трајању до пет година. Занимљиво је да је хомосексуализам приписиван фашизму и царистичкој декаденцији.

¹⁶ Fitzpatrick, (1999), стр. 139–163.

¹⁷ Trocki, (1973), том 1, стр. 115–124.

¹⁸ Постоје данас у теорији озбиљни спорови око тога ко је све и у којој мери унутар совјетске бољшевичке елите подржавао ове нове сексуалне тенденције. Неки подсећају на ставове Крупске која је управо сваку сексуалну неморалност осуђивала као буржоаску декаденцију, затим на чињеницу да је сам Лењин у пракси био веома суздржан, па чињенице о раним осудама раскалашности које су долазиле од наркома здравља Семашка итд. Дobar преглед литературе и различитих ставова о овом питању даје Карлтон у својој књизи *Сексуална револуција у бољшевичкој Русији*. Посебно је уводно поглавље посвећено различитим погледима на тај феномен уз навођење актера полемике и њихових радова. Види Carlton, (2004), стр. 1–18. Радикално оспоравање тезе да су бољшевици рушили породицу изнела је група аутора на конференцији одржаној у Санкт Петербургу поводом обележавања века револуције. Види Тачмамедова и др, (2017).

Троцки каже да су хтели да униште породично огњиште и да стару породицу – ако не укину – онда замене новом. Као део термидора он види враћање приватних кухиња и приватних праоница веша које, разумљиво, осуђује иако признаје да су у друштвеним перионицама резултати били катастрофални, да се рубље крало, цепало и није добро прало и чувало. Ми смо, каже, одузимали не само свиње већ и кокошке, како би се људи натерали да науче да храну могу наћи само у колективним центрима и услугама (стр. 116). То што се поново враћају тигањи и шерпе у породицу, Троцки види као велики пораз револуције.

Треба поменути да су Кинези имали сличан језив експеримент у периоду 1958–1961. у оквиру Маовог програма *Велики корак напред*, који је изазвао појаве масовне глади и канибализма. Наиме, без приватног породичног планирања везаног за традиционалну породицу, пиринач и друге намирнице које је требало да трају годину дана биле би поједене, употребљене и разграбљене у року од три месеца а онда би наступила тешка глад. Кад су видели резултате свог утопијског деловања, кинески лидери су дозволили да се систем исхране, припреме хране и планирања врати на природан породичан ниво.

Троцки такође признаје неуспех другог дела свог програма, преношења бриге за децу на државу. Јаслице су се показале као лоше, па добростојећи радници своју децу нису желели да шаљу ван куће преферирајући да их чувају *бабушке*. Троцки уочава да проституција цвета, што он везује за повратак робно-новчаних односа и стабилизацију рубље. Посебно га, међутим, погађа укидање права на абортус које се десило управо те 1936. године. Руска совјетска република је наиме 1920. постала прва земља на свету која је дозволила право на абортус, што је изазвало поплаву абортуса у земљи. Сузан Горс Соломон је дала добар преглед рецепције ове мере током двадесетих година кроз очи лекарске професије и начин на који се од 1927. вратио у оптицај аргумент о штетном утицају абортуса на демографска кретања.¹⁹ То је био један од главних разлога због кога је након колективизације, гулагизације и великог страдања становништва у Русији и Украјини почетком тридесетих, Стаљин наложио доношење новог, далеко рестриктивнијег породичног законодавства у СССР-у.

Троцки тврди да је овај повратак забране абортуса закон који је уперен против жене (стр. 120). Револуција, каже, мора да одстрани узроке који жену терају на побачај (као да су они наводно само економске природе – М. Ђ.), а не да попут жандарма брани женама да то раде. Но он види укупан покрет рехабилитације традиционалне породице који се дешава кад и рехабилитација рубље. За породично право у СССР-у каже да је преузело бројне елементе из западног буржоаског права. Троцки види обнову породичног ауторитета, поштовања хијерархије и старијих у породици, јер се тиме, замислите, деца дисциплинују. Ми смо, каже, настојали да децу потпуно одвојимо од породице и од старог морала (стр. 122) тиме што смо их учили да проказују очеве издајнике или алкохоличаре. Стаљинов термидор, каже, враћа породицу, уводи казне за напуштање деце, а истовремено допушта и обнову ауторитета религије. Оте-

¹⁹ Solomon, (1992).

жане су и мере за развод, уведене позамашне таксе а покренута је и јавна кампања против развода, што све заједно Лава Бронштајна тешко погађа.

Приметимо накратко да је римокатолички свештеник језуита Стјепан Томислав Поглајен 1938. у часопису *Живот* у Загребу објавио одличан чланак „Комунизам и обитељ”²⁰. Он верно преноси развој комунистичке антипородичне идеологије засноване на Енгелсу, Марксу, Бебеловом спису *Жена и социјализам*²¹ те Рајховим психоаналитичким фантазијама, али се и детаљно бави резултатима и катастрофалним друштвеним последицама большевичке „реформе” породичног живота и односа. Ту сазнајемо да је 1934. у Загребу изашао превод романа Колонтајеве *Слободна љубав*. У Београду је међутим већ 1922. објављен превод њене познате брошуре *Нова жена*,²² а годину дана касније превод кратке прозе *Љубав три генерације*. Поглајен доноси писање совјетских новина *Известије* и *Правде* из 1934. и 1935. које дају невероватне бројке о количини запуштене и остављене деце, о поплави развода и абортуса, о судовима који нон-стоп трагају за очевима побеглим у други град да оснују нову породицу итд. Кад је закон против абортуса донет, *Известија* је да би убедила јавност у неопходност те мере, донела бројке које показују како је у Москви број побачаја био три пута већи од броја рођене деце, за чим следе таква величања материнства и критике прекида трудноће да аутор примећује како то личи на тон папске енциклике *Casti connubii* Пија XI из 1930. За Стаљинов конзервативни обрт Поглајен каже да је у питању нормална и логична победа живота над неприродним експериментима.

Да бисмо схватили зашто је Стаљин прибегао сасвим логичној обнови традиционалне породице као једином начину да се заустави популационо пропадање и да се васпостави ред у држави, морамо уз помоћ Фицпатрикове разумети шта су стварно изазвале радикалне антипородичне мере које су Троцком биле толико драге.²³

О ставовима према породици и последицама које су комунистичке реформе изазвале у Русији Фицпатрикова каже: „Током двадесетих комунистички ставови према породици су често били непријатељски. ’Буржоаска’ и ’патријархална’ биле су два атрибута која су се најчешће спајале са појмом

²⁰ Poglajen, (1938).

²¹ Вреди навести фусноту 3 из овог списка у којој аутор прецизно наводи како су се марксистички писци Енгелс и Бебел трудили да „’знанственом методом’ утврде, како је у првотним друштвима на економском пољу владала одсућност приватног власништва, а на обитељском подручју промискуитет! У том би се смјеру имало да развије и идеално друштво будућности. Међутим је сувремена етнологија, која је за Маркс-Енгелсових и Бебелових времена била још у повоју, дала марксистичким теоријама опасан и неумољив демант!”, Исто, стр. 99.

²² Колонтај, 1922, 1923, 1934.

²³ Узгред, овај период Стаљиновог конзервативног законодавства (1936–1955) био је аберација у језивој еугеничкој историји Русије која траје до данашњих дана. Две године након Стаљинове смрти враћена је либерализација абортуса која је произвела највише стопе абортуса на свету и до дан данас. Процене су да је током шездесетих у СССР-у обављано 6 до 7 милиона абортуса годишње. Ситуација је постала још драматичнија у доба Јељцина, да би тек 2011. године био донет закон који је увео делимично рестриктивније услове за абортус. Русија и даље има највећу стопу абортуса по глави становника у свету и недавни покушаји забране нису уродили плодом, упркос подршци Руске православне цркве.

'породица'. Конвенције које је поштовало пристојно друштво пре револуције одбациване су као 'ситнобуржоаско филистинство', а посебно су младе генерације инсистирале на сексуалном ослобађању и непоштовању институције брака. 'Слободан' (нерегистрован) брак је био уобичајен, као и брз развод; абортус је био озакоњен. Комунистичке жене и мушкарци су подједнако веровали у једнакост полова и женску еманципацију (мада су жене биле и остале само слаба мањина међу члановима партије). За жену је било срамота да је само домаћица. Неки ентузијастички су ишли тако далеко да тврде како би се деца боље подизала у децјим државним домовима него у кући са родитељима." (стр. 142)

У наставку она, додуше, покушава да релативизује ову тенденцију тврдећи да никад није достигла ниво екстремизма познат из израелских кибуца. Чак и партијски функционери видели су да породица и даље мора да обавља одређене функције пошто држава нема средстава за спровођење свих радикалних мера. Међутим њена тврдња да абортус није подстицан те да је крајем двадесетих вођена кампања против абортуса, лаког развода и промискуитета промашује поенту. Из ставова Колонтајеве и Троцког смо јасно видели да је са највиших места прокламован крај буржоаске породице чим се партија утврдила на власти. Што се тиче краја двадесетих, то је почетак великог обрта јер је тада Стаљин већ утврдио власт и почео да враћа клатно револуције уназад бар у неким сегментима, укључујући и породичну политику.

Фицпатрикова детаљно описује анархичне последице које су лењинистичке мере изазвале двадесетих и почетком тридесетих година. Помама за кежуалним, привременим, необавезним односима, за привременим браковима, фактичком полигамијом, нерегистровањем породица и другим новотаријама изазвала је (посебно код мушкараца у градским срединама) нови номадизам и губитак одговорности према породици и деци. На крају се типична породична заједница претворила у мајку са пар деце и обавезном *бабушком* која је децу чувала и обављала већи део посла у кући док је мајка морала на посао. Мушкарци су често напуштали породице, одлазили у друге градове да почну нове необавезне сексуалне авантуре итд. Преко прогона, гулага, подстицања деце да пријављују родитеље и других мера, држава је додатно разарале унутарпородичне односе. Међутим, како су и ова ауторка а и Карлсон и други аналитичари породичних односа у комунизму приметили, у многим породицама је ово изазвало отпор и јачање унутрашње кохезије у одбрани од насиља против породице и њених чланова. Највећи део народа се несумњиво противио оваквој политици и са одобравањем је дочекао Стаљинову рестаурацију породице (стр. 143).

Фицпатрикова обрађује неколико врста друштвене патологије које су антипородични закони направили. Најпре, то су ови лутајући и неодговорни очеви који су сматрали да ће држава да се бави децом и да они могу да лутају даље и уживају у животу без обавеза. Ово је последица партијског односа према браку као необавезној, краткотрајној заједници која не мора да се региструје и која се лако раскида и разводи кад је формализована. Слободну љубав су многи озбиљно схватили.

Друго поље су запуштена и остављена деца. Пре свега очеви, али и мајке у многим случајевима, нису хтели да се баве децом. И поред легализованог и лако доступног абортуса, жене су рађале децу о којој нису хтеле да се брину. Целокупна атмосфера сузбијала је родитељски инстинкт, па су деца предавана у домове, остављана итд. Уз то, било је много сирочади погинулих у грађанском рату, деце белогардејаца, затим деце чији су родитељи одлазили у затворе, прогон, умирали од глади и мучења. Тако се створила војска деце која је расла без адекватне неге, што је у неким градовима створило праве банде тинејџера које су пљачкале, отимале, убијале и терорисале читава насеља (такозвани *беспризорници*)²⁴.

Познати су случајеви где би на крају војска и Чека оружјем решавали такве проблеме. Фицпатрикова примећује да су врло либерални закони који су владали до 1935. допринели томе да се хулиганизам, цепарење и сличне врсте малолетничке друштвене патологије шире. На то је реаговао чак и Клим Ворошилов, министар одбране и члан Политбироа, који је тражио да се под хитно реагује како држава сутра не би добила озбиљан организован криминал. Стаљин је ово уважио и наложио да се 1935. донесе посебан Закон о мерама борбе против малолетничког криминала, где је предвиђено да се деца старија од 12 година која почине насилна кривична дела третирају као одрасле особе. Уз то је ишао и други Закон о ликвидацији дечјег бескућништва и недостатка старатељства. Овим законима је сузбијана патологија коју су Бољшевици својим новим законима и политикама произвели у претходних петнаест година.

Суочен са падом популације који је угрожавао безбедност државе, Стаљин је такође наложио 1936. доношење новог Закона о породичним питањима и абортусу. Биле су укључене четири мере: поновна забрана абортуса, сем у посебним случајевима, отежавање развода кроз повећање такси, али и општу државну политику која реafirмише регистровану породичну заједницу, затим подизање дечјег додатка, као и увођење награда и бенефиција за мајке у вишедетним породицама (стр. 152). Слободан брак је сузбијан државном пропагандом, да би током четрдесетих био и законски укинут. Ове мере су дале директне и брзе резултате јер се од 25 на 1000 у свега пет година број рођених подигао на 31 на 1000. Кажњавани су и доктори и жене који су прибегавали илегалним абортусима.

Фицпатрикова на крају приказује како се јавио и феномен организација жена чији су мужеви припадали новој елити, а које су се организовале на струковним основама, што је чак и држава помагала. То је такође била рестаурација добротворних организација које су водиле жене из елите у царско време. Оне су обављале низ друштвених функција, од хуманитарног рада, помагања деци, до уређивања простора итд. Тим политикама бољшевичка партија направила је пун круг: од антипородичног лудила с почетка двадесетих до обнове великог броја апсолутно логичних, нормалних и потребних мера које су врати-

²⁴ Војткевич наводи податак из 1922. о чак седам милиона деце без старања, као и бројне мере које је држава током те деценије предузимала да би се изборила са овим проблемом. Види Војткевич, (2012).

ле породицу у центар друштвеног живота. Највећи број људи је то поздравео као враћање у нормалу после година неке врсте друштвеног пијанства, анархије и последичне патологије. Уз наведене мере, држава је стигматизовала, јавно осуђивала неодговорне очеве и родитеље уопште који су напуштали породице, али је и сама радила на обнови родитељског ауторитета код деце кроз школе и Комсомол. Видели смо колико је то бола изазвало код Троцког.

Закључимо овај део навођењем Маритенових мудрих речи из књиге *Човек и држава*: „Одгој онајприје овиси о обитељи. Сврха наимае обитељи није само пуко рађање нових живих бића, за што би довољан био промискуитет, већ рађање људских потомака и њихов духовни и тјелесни одгој. Без обзира на различне облике и посебне обичаје, људи су свугдје и свагда били свјесни тога захтјева наравног закона. Улога школе и улога државе на одгојном подручју само су помоћне улоге с обзиром на обитељску групу...”²⁵

Но, унутар западне цивилизације у исто време се увелико припремала теоријска основа за будућа разарања породице, отпочета шездесетих година, а која ће крајем двадесетог века далеко превазићи моделе и захтеве које су Троцки и Колонтајева пропагирани. Но суштинска основа ових покрета и теденција је иста, као што су им исти и извори и циљеви, тако да није претарано рећи да је савремено западно разарање породице понављање механизма који су постављени у раном совејтском комунизму.

Литература:

1. Войткевич И. Н. (2012), „История беспризорности в России в 20-д годы XX века“, *Современные проблемы науки и образования*, № 2., URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=6002> (приступљено 22.05.2018).
2. Desan, S. (2004), *The Family on Trial in Revolutionary France*, University of California Press,
3. Đurković, M. (2013), *Tamni koridori moći*, Ukronija, Beograd
4. Đurković, M. (2015), *Iluzija Evropske unije*, Katena mundi, Beograd
5. Đurković, M. (2016), „Udar na porodicu i ljudsko dostojanstvo – problemi u nacrtu porodičnog dela Građanskog zakonika“, *Kultura polisa*, br. 30, str. 327-338.
6. Engels, F. (1978), „Poreklo porodice, privatne svojine i države“, u Marx/Engels, *Dela*, tom 32, str. 21-140, Beograd.
7. Коллонтай, С. (1920), „Семья и коммунизм“, *Коммунистка*, №7 (декабрь), с. 16-17. Енглески превод доступан на <https://www.marxists.org/archive/kollonta/1920/communism-family.htm>
8. Manaev, Chalian, (2018), „How Sexual revolution exploded and imploded across 1920s Russia“, *Russia beyond the headlines*, 14. 05. <https://www.rbth.com/history/328265-russian-sexual-revolution>
9. Maritain, J. (1992), *Čovjek i država*, Globus, Školska knjiga, Zagreb.
10. Morgan, L. H. (1981), *Drevno društvo*, Prosveta, Beograd.
11. Panov, S., Janjić-Komar, M., Škulić, M. (pr.), (2014), *Nasilje u porodici*, Pravni fakultet, Beograd.

²⁵ Maritain, (1992), стр. 120.

12. Poglajen, T, (1938), „Komunizam i obitelj“, *Život*, Zagreb
13. Solomon, S, G, (1992), „The Demographic Argument in Soviet Debates over the Legalization of Abortion in the 1920's“, *Cahiers du Monde russe et sovietique*, Paris, vol 33, no 1 (Jan- Mar), p. 59-81.
14. Тачмамедова, Ж, Капустин, П, Соболев, К, Милус, Г, Гудков, Т, Севастьянов, С, (2017), „Были ли большевики разрушителями семьи?», *Красная весна*, <https://rossaprimavera.ru/article/byli-li-bolsheviki-razrushitelyami-semi?gazeta=/gazeta/233>
15. Tofler, A, (1975), *Šok budućnosti*, Otokar Keršovani, Rijeka.
16. Trocki, L, (1973), *Izdana revolucija*, tom I, Otokar Keršovani, Rijeka
17. The Syllabus of Errors, (1864), <http://www.papalencyclicals.net/pius09/p9syll.htm>
18. Fitzpatrick, S, (1999), *Everyday Stalinism: Ordinary Life in Extraordinary Times, Soviet Russia in the 1930s*, Oxford University Press, USA
19. Hegel, G, W, F, H, (1989), *Osnovne crte filozofije prava*, Veselin Masleša, Svjetlost, Sarajevo, 2. izdanje.
20. Carlson, A, (2005), *Fractured Generations: Crafting a Family Policy for Twenty-First Century America*, Transaction Publishers
21. Carlton, G, (2004), *Sexual Revolution in Bolshevik Russia*, University of Pittsburgh Press

COMMUNIST ORIGINS OF CONTEMPORARY FAMILY DESTRUCTION

Summary: In this paper, the author deals with the history of the attacks towards the institution of the family. The actors are analyzed who for two centuries target and systematically undermine the traditional family, considering that it is the main obstacle to the revolutionizing of modern societies. Special attention is paid to the communist contribution to this enterprise. After listing the pioneering contributions of the French bourgeois revolution, author focuses on theoretical contribution of Fridrich Engels and illustrates the revolutionary practice of the Bolshevik Revolution, which was interrupted by Stalin's measures in 1936. It was partially restored after his death in 1953, but a full flourishing came after 1990, when these ideas were returned through the Western mediation.

Key words: family, communism, Engels, Trotsky, Kolontai, Stalin